

Cultural Diplomacy of the Islamic Republic of Iran; what is and what is Not Case Study: Arab Countries of West Asia

Zeinab Shokouh Mansourkhani¹

Alireza Golshani²

Mohammad Ali Shahriari³

Abstract

Cultural diplomacy is an effective process in which the culture of a nation is presented to the outside world and the unique cultural characteristics of nations are promoted at bilateral and multilateral levels. On the one hand, the countries of West Asia are based on a common cultural background based on religion and its teachings, and on the other hand, they have different religious, ethnic, and ideological components in their political and social structures, which has caused the convergence and cultural dialogue of West Asian countries to face difficulties. Based on this fact, the author tries to analyze the situation of Iran's cultural diplomacy as a non-Arab country alongside the Arab countries of the West Asian region. The main research question on the topic described in this article is organized as follows: What is the desirable strategy of the Iranian diplomatic apparatus for cultural dialogue with the Arab countries of West Asia? The research hypothesis states that the desired strategy of the Islamic Republic should emphasize cultural, historical commonalities and good geographical proximity with the Arab countries of the region and, given the strength of media, cultural and artistic productions, it should focus on the growth of cultural and media interactions. Therefore, this research is trying to use library tools to reach the desired answer and has used the SWOT analytical model

Keywords: Iran, Saudi Arabia, Cultural Diplomacy, SWOT, Media Productions.

Introduction

---

¹ - PhD Candidate in Political Science (Iranian Studies), Islamic Azad University, Shahreza Branch, Shahreza, Iran Email: z.shekooh@gmail.com

² - Associate Professor of Political Science, Islamic Azad University, Shahreza Branch, Shahreza, Iran (Corresponding Author). Email: agolshani41@yahoo.com

³ - Assistant Professor, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Bushehr Branch, Bushehr, Iran. Email: ms13561097@gmail.com

Among the types of diplomacy, cultural diplomacy is of particular importance. The specific cultural characteristics and characteristics of societies are presented and promoted to other nations and societies in the process of cultural diplomacy. The influence of culture in the field of foreign policy is to such an extent that in the current era, culture is considered as a soft power in foreign policy, which is called cultural diplomacy, which means using cultural tools and mechanisms to introduce and transfer the culture and civilization of one land to another land and culture. In other words, cultural diplomacy seeks to influence the public opinion of other countries by using elements and components such as ideas, values, information, art, language and literature, with the aim of influencing the other side and encouraging them to cooperate through elements such as culture, values and ideas. Politicians of every nation are forced to determine their cultural policies in order to recognize the limits of their identity in the present and future, therefore, today many countries consider the role of cultural diplomacy as part of their overall strategy in designing foreign policy (Khani, 2005: 84). Accordingly, after the victory of the Islamic Revolution, a redoubled effort was made to shape the cultural policy and foreign policy of the revolution based on the components of the ideology of Shiite Islam. Similarly, the identity and culture of Iran were redefined based on the Shiite ideology. One of the most important factors in reducing tensions, conflicts, and creating an atmosphere of friendly relations between the Islamic Republic of Iran and the Arab countries of the West Asian region, especially Saudi Arabia, and realizing foreign policy goals and securing national interests is to promote the level of Iran's cultural relations with the Arab countries of the region and to benefit from active and targeted cultural diplomacy in this important and strategic geographical area. Cultural relations between Iran and the Arab countries of the West Asian region, especially Saudi Arabia, are often subject to political and security conditions, and activating this capacity with the aforementioned commonalities is essential. Accordingly, in the second half of the twentieth century, relatively new approaches were proposed in diplomacy, which recommended greater attention and emphasis on cultural solutions and tools to officials and foreign policy planners. In addition, the coexistence of religious commonalities and ideological and religious conflicts between the countries of the West Asian region, namely

Iran and the Arab countries, has made the quality of the diplomacy situation worthy of examination.

Materials & Methods

The present research method is descriptive-analytical. These studies are typically library and theoretical. Also, since this article seeks to assess the quality of Iran's cultural diplomacy in the Arab countries of West Asia and to present a desirable strategy for Iran's cultural diplomacy apparatus, the SWOT analytical model has been chosen as the data analysis method.

Discussion & Result

What can always be considered as a main concern for societies is the issue of preserving the similarities and boundaries that determine their relationships. This concern has caused plural identities to strengthen their internal solidarity in an effort to preserve their existence. With this explanation, solidarity is necessary for the preservation and continuation of identities. Cultural identity is the result of the interaction of four main components: language, religion, cultural memory, and cultural capital. Each of these four basic elements has components that together create a common cultural community. A study of sources and texts showed that the Islamic Republic has organized its cultural diplomacy apparatus in accordance with Islamic-Shiite values and the ideals of the Islamic Revolution. On the other hand, Arab societies are those that find identity at the macro level, considering the two components of religion and ethnicity. Therefore, the Arab countries have come under the general heading of Arab-Sunni ethno-religious identity. Meanwhile, some analysts, such as Khodori, consider the definition of Arabism to be based on issues related to Iran and Iranians. However, on the other hand, Islamic religious commonality, considering the history of the acceptance and spread of Islam in Iranian society, has always provided cultural interaction between Iranian and Arab societies, despite the diversity and multiplicity of religious sects, and the common principles and foundations of Islam. Religious commonality, as an opportunity for Iran's cultural diplomacy apparatus, along with relying on the strength of Iran's media power, can be a way to formulate a strategic strategy. In SWOT analysis, the strength-opportunity strategy is the best desired situation. In this strategy, while it benefits from reliable capabilities and points of strength, it also

enjoys valuable opportunities in its interactive environment and context. Therefore, we must rely on the strength of the media and the growth of the film industry and use the opportunity of similarities in Islamic culture to overcome religious-ethnic-geopolitical challenges with the Arab world and in this way transform the divergent path of the two leading Islamic powers into convergence based on cultural relations. However, considering that Saudi Arabia is a powerful country and the leader of the Arab world, it is better to establish these relations with this country. In this regard, it should be said that Iranian cinema has many things in common with neighboring countries and the region, especially Saudi Arabia, Islamic cinema or cinema based on spirituality and nature, and this common aspect among the Muslim people of the region is an opportunity for extensive exploitation in order to promote our country's cultural diplomacy in the region and, of course, Saudi Arabia.

Conclusion

Based on the findings, cultural diplomacy represents one of the most sustainable and low-cost instruments for reducing tensions and enhancing mutual understanding between the Islamic Republic of Iran and Arab countries of West Asia. The analysis shows that despite political rivalries and ideological differences, shared religious foundations, historical interactions, and cultural affinities provide a viable platform for dialogue and cooperation. By prioritizing media, artistic productions, and people-to-people exchanges, Iran can transform cultural commonalities into strategic assets. A strength–opportunity–oriented approach enables Iran’s diplomatic apparatus to mitigate identity-based conflicts and foster gradual regional convergence through culture-driven engagement.

Bibliography

- Aarts, P & Van Duijne, J(2009). Saudi Arabia after u.s-iranian deternte: left in the lurch? *Middle East Policy*. 16(3).67-78
- Afrough, E. (1999). Subcultures, participation, and social consensus. In *Social consensus and public culture*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications. (in Persian)
- Ajdari, L., Farhangi, A. A., Salehi Amiri, S. R., & Soltani-Far, M. (2017). A model of cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Culture–Communication Studies*, 18(38), 67–102. <https://doi.org/10.22083/jccs.2017.82143.2128> (in Persian)

- Alipour Vahid, H. (2018). Intellectual, cultural, and social identity of the contemporary Arab world. *Journal of Language and Culture of Nations*, 1, Spring–Summer. (in Persian)
- Azimi, F. (2001). *Iranian identity* (1st ed.). Tehran: Agah Publishing. (in Persian)
- Barzegar, E. (2009). *Political psychology* (1st ed.). Tehran: SAMT Publications. (in Persian)
- Basiri, M. A., Ghasemi, M., & Yazdani, E. (2015). An analysis of cultural–religious movements in Sudan with emphasis on the pathology of Iran’s cultural diplomacy in this country. *Intercultural Studies Quarterly*, 10(27), 77–113. <https://sid.ir/paper/496263/fa> (in Persian)
- Citino, Nathan(2002). *From Arab Nationalism to OPEC*, Bloomington, India University press
- Cummings, Milton C. (2003). *Cultural Diplomacy and the US Government: A Survey*. Washington DC: Centre for Arts and Culture.
- Darvishi, F., & Haji Hashemi, M. (2016). A comparative study of the performance of Iran’s and Saudi Arabia’s cultural diplomacy in the Middle East (2001–2015). *Political Studies of the Islamic World*, 5(4), 43–65. <https://sid.ir/paper/514508/fa> (in Persian)
- Dehshiri, M. R. (2014). *Cultural diplomacy of the Islamic Republic of Iran* (1st ed.). Tehran: Scientific and Cultural Publishing (Katibeh). (in Persian)
- Esmaeili, H. (2009). Cultural solidarity, identity, and the Islamic Ummah. *Religion and Communication Quarterly*, 16(1–2), 5–27. (in Persian)
- Fekri, M. (2016). Iranian–Arab cultural relations: Common spheres, capacities, and axes. *Cultural and International Studies Quarterly*, (12), 73–88. (in Persian)
- Fuller, G., & Francke, R. (2005). *Arab Shi’a: The forgotten Muslims* (K. Tabrizi, Trans.). Qom: Institute of Shi’a Studies. (in Persian)
- Ghaffarian, V., & Kiani, G. R. (2013). *Effective strategy* (7th ed.). Tehran: Afra Publishing. (in Persian)
- Haghighi, R. (n.d.). *Culture and diplomacy*. Tehran: Al-Mahdi Publications. (in Persian)
- Hassan-Khani, M. (2005). Cultural diplomacy and its position in states’ foreign policy. *Political Science Quarterly*, (45). (in Persian)
- J, Tomlinson(1999). *Globalization and Culture*. Cambridge Policy 1999, p18
- Jahanbin, F., & Parto, F. (2012). The foreign policy strategy of the Islamic Republic of Iran toward the recent Islamic Awakening movements. *Islamic Revolution Research Quarterly*, 1(3), 117–143. (in Persian)

- Jamshidi, M. H., Soltani-Nejad, A., & Bayat, J. (2016). The role of intercultural communication in states' decisions toward détente. *International Relations Research*, 1(22), 35–57. <https://sid.ir/paper/507923/fa> (in Persian)
- Karami, J. (2004). Foreign policy from the perspective of social constructivism. *Rahbord Quarterly*. (in Persian)
- Keshavarz-Shokri, A. (2013). *Cultural opportunities and challenges of the Islamic Republic of Iran in the Middle East* (1st ed.). Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication, Imam Sadegh University. (in Persian)
- Khadduri, M. (1990). *Political trends in the Arab world* (A. Alam, Trans.). Tehran: Institute for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs. (in Persian)
- Knickmeyer, Ellen(2010). “Our man in Sanaa” foreign Policy October
- Kouhkan, A., & Nezakati, F. (2014). Public diplomacy in foreign policy. *Global Politics Quarterly*, 3(3), 205–234. (in Persian)
- Linklater, A. (2007). *Historical sociology in international relations* (A. Tayeb, Trans.). Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publishing Department. (in Persian)
- Malone, Gifford D. (1988). *Political Advocacy and Cultural Communication: Organizing the Nation's Public Diplomacy*, US: University Press of America.
- Mehdi-Zadeh, A., & Hosseini, F. (2017). The roots of Iranophobia from the perspective of Arab public opinion. *Foreign Policy Quarterly*, (31), 151–182. (in Persian)
- Motheghi, S. A. (n.d.). *Al-Wahhabism database*. News code: 15436. Available at www.alwahabiyah.com (in Persian)
- Najafi-Firouzjani, A. (2009). *Arab views of Iran: Discourses and approaches*. Tehran: Islamic Azad University. (in Persian)
- Noormohammadi, M., & Kazemi, H. (2015). The role of culture in the formation of cultural Iranophobia in the Persian Gulf countries. *Strategic Policy Research Quarterly*, 3(2). (in Persian)
- Nye, J. (2008). *Soft power: The means to success in world politics* (S. F. Rouhani & M. Zolfaghari, Trans.). Tehran: Imam Sadegh University Press. (in Persian)
- Nye, J. (2010). *Soft power and leadership: From theory to practice* (A. Ghahramanpour, Trans.). Tehran: Saghi Publishing. (in Persian)
- Qazvini-Haeri, Y. (2018). Iran as the “Other” in Iraqi national identity. *Historical Sciences Research*, 10(2), 171–190. (in Persian)
- Salehi Amiri, S. R., & Mohammadi, S. (2010). *Cultural diplomacy*. Tehran: Ghoghnoos Publications. (in Persian)

Salehi Najafabadi, A., Khosravi, B., & Sanaei, R. (2015). An analysis of the hegemonization of Iranophobia and Shi'aphobia discourse based on Laclau and Mouffe's theory. *Political Research of the Islamic World*, 5(2). (in Persian)

Zuhur, SHarifa(2007). Egypt, security, Political and Islamist challenges

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ داشته‌ها و بایسته‌ها (مورد مطالعه: کشورهای
عرب غرب آسیا)

زینب شکوه منصورخانی^۴

دکتر علیرضا گلشانی^۵

دکتر محمد علی شهرباری^۶

چکیده

دیپلماسی فرهنگی فرآیند موثری است که در آن فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود و خصوصیات منحصر به فرد فرهنگی ملت‌ها در سطوح دو جانبه و چند جانبه ترویج می‌یابند. مجموعه کشورهای غرب آسیا از یکسو بر بستری از اشتراکات فرهنگی مبتنی بر دین و آموزه‌های آن قرار دارند و از سوی دیگر، مولفه‌های مذهبی، قومی و ایدئولوژیک متفاوتی را در ساختار سیاسی و اجتماعی خود دارا هستند که سبب شده است

---

^۴ - دانشجوی دکترای علوم سیاسی گرایش مسائل ایران دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران
z.shekooh@gmail.com

^۵ - دانشیار علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شهرضا، ایران (نویسنده مسئول)
agolshani41@yahoo.com

^۶ - استادیار دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بوشهر، بوشهر، ایران ms13561097@gmail.com

تا همگرایی و گفتگوی فرهنگی کشورهای غرب آسیا را با مشکل مواجه ساخته است. براین اساس نگارنده با تکیه بر این واقعیت، سعی دارد به واکاوی وضعیت دیپلماسی فرهنگی ایران به عنوان کشوری غیر عرب در کنار کشورهای عرب منطقه غرب آسیا بپردازد. پرسش اصلی پژوهش بر محور موضوع موصوف در این نوشتار به این شکل سامان یافته که دستگاه دیپلماسی ایران برای گفتگوی فرهنگی با کشورهای عربی غرب آسیا چه راهبرد مطلوبی دارد؟ فرضیه پژوهش بیان می نماید که راهبرد مطلوب جمهوری اسلامی بایستی بر مشترکات فرهنگی، تاریخی و حسن همجواری جغرافیایی با کشورهای عرب منطقه تاکید شود و با توجه به قوت تولیدات رسانه‌ای، فرهنگی و هنری باید بر رشد تعاملات فرهنگی و رسانه‌ای متمرکز شود. بنابراین، این پژوهش تلاش دارد با استفاده از ابزار کتبخانه‌ای در راستای رسیدن به پاسخ مطلوب الگوی تحلیلی سوات را مورد استفاده قرار داده است.

کلمات کلیدی: ایران، عربستان، دیپلماسی فرهنگی، سوات، تولیدات رسانه‌ای.

۱. مقدمه

در میان انواع دیپلماسی، دیپلماسی فرهنگی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ویژگی‌ها و مشخصات خاص فرهنگی جوامع در فرآیند دیپلماسی فرهنگی به سایر ملل و جوامع عرضه و ترویج می یابند. تاثیرگذاری فرهنگ در حوزه سیاست خارجی به حدی است که در عصر

کنونی از فرهنگ به‌عنوان قدرت نرم در سیاست خارجی مطرح می‌شود که عنوان دیپلماسی فرهنگی به آن می‌دهند و به معنای استفاده از ابزارها و مکانیسم‌های فرهنگی برای معرفی و انتقال فرهنگ و تمدن یک سرزمین به سرزمین و فرهنگ دیگر است. به بیانی دیگر، دیپلماسی فرهنگی در پی این مهم است تا با استفاده از عناصر و مولفه‌هایی همچون ایده‌ها، ارزش‌ها، اطلاعات، هنر، زبان و ادبیات بر افکار عمومی دیگر کشورها تأثیر بگذارد، با این هدف که در طرف مقابل نفوذ کند و او را از طریق عناصری چون فرهنگ، ارزش و ایده‌ها ترغیب به همکاری نماید.

سیاستمداران هر ملتی برای تشخیص حدود هویت خویش در حال و آینده ناچار است تا سیاست‌های فرهنگی خود را تعیین کنند، بنابراین امروزه بسیاری از کشورها، نقش دیپلماسی فرهنگی را بخشی از راهکار کلان خود در طراحی سیاست خارجی می‌دانند (خانی، ۱۳۸۴: ۸۴). بر این اساس پس از پیروزی انقلاب اسلامی تلاش مضاعفی صورت پذیرفت تا سیاست فرهنگی و سیاست خارجی انقلاب بر اساس مؤلفه‌های ایدئولوژی اسلام شیعی شکل گیرد به همین ترتیب هویت و فرهنگ ایران نیز بر اساس ایدئولوژی شیعی بازتعریف شد (کشاوری شگری، ۱۳۹۲: ۱۶۹). تبیین و ترویج و گسترش فرهنگ ایرانی و انقلاب اسلامی در قالب اهداف فرهنگی به دو منظور انجام می‌گیرد:

الف - تصویرپردازی و ایماژسازی واقعی و مثبت از کشور و ملت ایران که تصورات کلیشه‌ای نادرست و تلقیات مخدوش از آن را اصلاح نماید. زیرا بسیاری از مواقع تصاویر و تعبیر غیر واقعی از مردم، فرهنگ و تمدن ایران ناشی از سوء برداشت و سوء تفاهم‌های سایر ملت‌هاست که خود معلول عدم درک و شناخت آنهاست. ب - خنثی سازی و مقابله با

تصاویر و تبلیغات منفی که بعضی کشورها و بازیگران بین‌المللی از جمهوری اسلامی ایران ارائه داده‌اند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹).

بنابراین پر واضح است یکی از مهم‌ترین عوامل کاهش تنش‌ها، مخاصمات و ایجاد فضای روابط دوستانه جمهوری اسلامی ایران با کشورهای عربی منطقه غرب آسیا و به ویژه عربستان سعودی و تحقق اهداف سیاست خارجی و تامین منافع ملی، ارتقاء سطح روابط فرهنگی ایران با کشورهای عرب منطقه و بهره‌گیری از دیپلماسی فرهنگی فعال و هدفمند در این حوزه جغرافیایی مهم و استراتژیک است. روابط فرهنگی ایران و کشورهای عربی منطقه غرب آسیا خصوصاً عربستان سعودی اغلب تابع شرایط سیاسی و امنیتی قرار دارد و فعال نمودن این ظرفیت با اشتراکات یاد شده ضروری می‌نماید. بر این اساس در سال‌های نیمه دوم قرن بیستم رویکردهای نسبتاً جدیدی در دیپلماسی مطرح شد که توجه افزون‌تر و تأکید بیشتر بر راهکارها و ابزارهای فرهنگی را به مسئولان و طراحان سیاست خارجی توصیه تموده است به علاوه ، توامان بودن اشتراکات دینی و تضادهای ایدئولوژیکی و مذهبی میان کشورهای منطقه غرب آسیا، یعنی ایران و کشورهای عرب، کیفیت وضعیت دیپلماسی را شایسته بررسی نموده است. بر همین اساس پرسش اصلی پژوهش بر محور موضوع موصوف در این نوشتار به این شکل سامان یافته که دستگاه دیپلماسی ایران برای گفتگوی فرهنگی با کشورهای عربی غرب آسیا چه راهبرد مطلوبی دارد ؟ فرضیه پژوهش بیان می‌نماید که راهبرد مطلوب جمهوری اسلامی بایستی بر مشترکات فرهنگی، تاریخی و حسن همجواری جغرافیایی با کشورهای عرب منطقه تأکید شود و با توجه به قوت تولیدات رسانه‌ای، فرهنگی و هنری باید بر رشد تعاملات فرهنگی

و رسانه‌ای متمرکز شود. بنابراین این پژوهش تلاش دارد با استفاده از ابزار کتبخانه‌ای در راستای رسیدن به پاسخ مطلوب الگوی تحلیلی سوآت را مورد استفاده قرار داده است تا به دستیابی استراتژی مطلوب پیش روی دستگاه دیپلماسی و بررسی و شناخت نقاط قوت، نقاط ضعف، تهدیدها و فرصت‌ها و ارزیابی از وضعیت دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی در برابر کشورهای عربی منطقه غرب آسیا با تمرکز بر عربستان سعودی، در جهت رویکردی جدید در مدیریت روابط ایران با کشورهای عربی غرب آسیا و حوزه فرهنگی تاریخی و تمدنی آنها باشد.

۲. پیشینه پژوهش

با توجه به موضوع مورد بررسی که دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران؛ داشته‌ها و بایسته‌ها مورد مطالعه: کشورهای عرب غرب آسیا می‌باشد، پیشینه تحقیق نیز بر اساس موضوع مورد پژوهش بررسی گردید در اینجا به برخی از آثار و کتاب‌هایی که در رابطه با دیپلماسی فرهنگی منتشر شده اشاره می‌شود:

محمدرضا دهشیری (۱۳۹۳) در کتاب «دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» به تبیین اهداف، اصول، کارگزاران، ساختارها، فرآیندها و نیز واکاوی ابزارها، شیوه‌ها و عوامل دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. مؤلف در پایان کتاب این‌چنین نتیجه‌گیری نموده که به‌رغم برخورداری دستگاه دیپلماسی فرهنگی کشور از شبکه‌ای وسیع و متنوع، با توجه به تعدد نهادهای دخیل در امر دیپلماسی فرهنگی و تعدد وظایف و کارکردهای واگذارشده به سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، عملاً

دیپلماسی‌های فرهنگی متعددی شکل گرفته و زمینه‌ساز «ناکارکردی» و فقدان انسجام فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی شده است.

مسعود فکری (۱۳۹۵). در مقاله ای با عنوان روابط فرهنگی ایرانی - عربی؛ عرصه‌های مشترک، ظرفیت‌ها و محورهای آن را بیان می‌دارد: روابط انسانی از ضروری‌ترین مفاهیم پذیرفته‌شده میان افراد و جوامع بشری است. از میان این پیوندها روابط فرهنگی، که در دامنه فرهنگ نقش‌آفرینی می‌کند، اهمیت بیش‌تری دارد. براین اساس نویسنده برخی عرصه‌های مشترک دو فرهنگ فارسی - عربی را برای ساختن زمینه تعامل با تکیه بر زیرساخت‌های پیشینی به دست آمده طی قرون‌ها تبیین نموده است.

فرهاد درویشی سه تالانی و مرضیه حاجی هاشمی (۱۳۹۵)، در مقاله بررسی تطبیقی عملکرد دیپلماسی فرهنگی ایران و عربستان در خاورمیانه ۲۰۱۵-۲۰۰۱، بر این مهم تاکید دارد که منطقه خاورمیانه طی سال‌های ۲۰۱۵ - ۲۰۰۱ شاهد وقوع تحولات سیاسی اجتماعی گسترده‌ای در خود بوده است. ایران و عربستان دو کشور مهم در سطح منطقه خاورمیانه هستند که از دیر باز تقابل استراتژیک، سبب رویایی این دو در سطح منطقه بوده است. در سال‌های یاد شده، دیپلماسی فرهنگی به عنوان یکی از ابزارهای مهم هر دو کشور در پیگیری اهداف و منافع ملی‌شان در عرصه سیاست خارجی مورد استفاده قرار گرفته بود. مرور منابع و متون ارائه شده در خصوص ابعاد مختلف دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نشان داد که هر کدام از این منابع به بخشی از متغیرهای مقاله حاضر پرداخته‌اند، و بنابراین در تامین داده‌های آن، کمک‌کننده هستند، لیکن هیچکدام از

آنها اولاً، به بررسی دیپلماسی فرهنگی ایران در کشورهای عربی منطقه غرب آسیا پرداخته-
اند و ثانیاً اینکه، هیچکدام از این آثار بررسی نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و چالش‌های
پیش روی دستگاه‌های دیپلماسی فرهنگی را وجهه همت خود قرار ندادند؛ اگر چه که به
بررسی چالش‌های موجود در این راه همت گماشتند.

۳. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی می باشد این تحقیقات نوعاً کتابخانه‌ای و نظری
هستند و اطلاعات بوسیله ابزارهای سنجش نظیر فیش، جدول و... گردآوری
می‌شود، همچنین از آنجایی که این نوشتار در پی کیفیت سنجی دیپلماسی فرهنگی ایران در
کشور عرب غرب آسیا است و ارائه استراتژی مطلوب برای دستگاه دیپلماسی فرهنگی ایران
می باشد، الگوی تحلیلی سوات به مثابه روش تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شده است در
تحلیل سوات عوامل خارجی و داخلی مورد بررسی قرار می‌گیرند تا فرصت‌ها، تهدیدها،
قوت‌ها و ضعف‌های سازمان در آینده شناسایی شده و برای رویارویی بهتر با آنها،
استراتژی‌های مناسبی تدوین شوند.. یکی از این استراتژی‌ها، استراتژی قوت-فرصت است
که به آن Maxi-max نیز می‌گویند. در این استراتژی سیستم تلاش دارد تا با استفاده از نقطه
قوت داخلی و فرصت‌های خارجی مزیت‌هایی را ایجاد نماید.

استراتژی ضعف-فرصت که به آن Mini-Max نیز می‌گویند. در این استراتژی
سیستم تلاش دارد تا با بهره‌گیری از فرصت‌های خارجی ضعف‌های داخلی خود را بپوشاند
و ی ا با بر طرف کردن نقاط ضعف خود حداکثر بهره را از فرصت‌ها ببرد. گاهی در خارج

از سیستم فرصتهای مهمی وجود دارد ولی کشور به وسطه ضعف داخلی نمی‌تواند از این فرصتها استفاده کند. استراتژی قوت-تهدید که به آن Maxi-Min نیز می‌گویند. در این استراتژی سیستم تلاش می‌کند تا با نقاط قوت خود اثرات ناشی از تهدیدات خارجی به حداقل رسانده و یا در صورت امکان از بین ببرد. استراتژی ضعف-تهدید که به آن Mini-Min نیز می‌گویند. در این استراتژی کشور تلاش دارد تا موضع تدافعی بگیرد و هدف از آن کاهش نقاط ضعف داخلی و پرهیز از تهدیدات خارجی است. موارد مذکور در زیر جای می‌گیرند.

Weakness	Strngthen	
ضعف	قوت	
O-W فرصت - ضعف	O-S فرصت - قوت	Opportunity فرصت
T-W تهدید - ضعف	T-S تهدید - قوت	Threat تهدید

جدول ۱- استراتژی سوات

به پیروی از چارچوب روشی و نظری نوشتار، ابتدا هویت فرهنگی ایران و نقاط قوت آن مورد واکاوی قرار می‌گیرد و سپس با توجه به نقاط قوت داخلی و فرصت خارجی به ارائه بهترین استراتژی مطلوب پرداخته می‌شود.

۴. چارچوب نظری-مفهومی

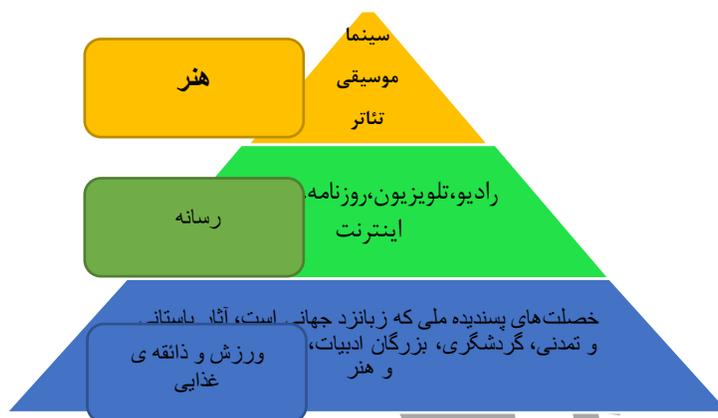
۴-۱. نظریه دیپلماسی فرهنگی

تغییر شرایط بین‌المللی و مطرح‌شدن مؤلفه‌های جدید باعث شده است تا کشورها برای پیشبرد هر چه بهتر منافع ملی خود، ابزارها و سیاست‌های جدیدی را تعریف کرده و به کار برند. در واقع انقلاب ارتباطات و گسترش وسایل ارتباط جمعی از یک طرف و فعال شدن بازیگران غیردولتی مانند سازمانهای غیردولتی و شرکت‌ها، منجر به نقش یافتن بیش از پیش افراد شده است. به گونه‌ای که امروزه افکار عمومی یکی از ارکان مهم در تصمیم‌گیری‌های کشورها در حوزه‌های گوناگون محسوب می‌شود؛ بنابراین کشورها نمی‌توانند همچون گذشته تنها بر تبادلات بین دولتی خود در قالب دیپلماسی سنتی تکیه کنند. این امر موجب شده است تا در بسیاری از کشورها ساز و کار جدیدی برای دستگاه دیپلماسی تعریف شود که «دیپلماسی فرهنگی» خوانده می‌شود. در این دیپلماسی که بخش دولتی و بخش خصوصی همراه با یکدیگر عمل می‌کنند، تلاش عمده سیاست‌گذار، ارتباط با مخاطب عام و افکار عمومی است تا بتواند پیام مورد نظر خود را منتقل کند. دیپلماسی فرهنگی حوزه‌ای از دیپلماسی است که به برقراری، توسعه و پیگیری روابط با کشورهای خارجی از طریق فرهنگ، هنر و آموزش می‌پردازد. لذا فرآیند مؤثری است که در آن فرهنگ یک ملت به جهان بیرون عرضه می‌شود و خصوصیت منحصر به فرد فرهنگی ملت‌ها در سطوح دوجانبه و چندجانبه ترویج می‌شود (صالحی امیری و محمدی، ۱۳۹۲: ۱۱۰). در تعریف میلتن کامینگز، دیپلماسی فرهنگی عبارت است از مبادله ایده‌ها، اطلاعات، هنر، نحوه زندگی، نظام ارزشی، سنت‌ها و اعتقادات به منظور دستیابی به مفاهیم مشترک و تقویت تفاهم متقابل میان ملت‌ها و کشورها (Cummings, 2003: 1).

دیپلماسی فرهنگی به عنوان شکلی از قدرت نرم، ابزاری مهم در سیاست خارجی کشورهاست که از طریق آن کشورها تلاش می‌کنند تا منافع ملی خود را به شیوه‌ای غیرمستقیم و با استفاده از عناصر فرهنگی به دست آورند. فرهنگ به عنوان منبع هویت ملی و وسیله‌ای برای تفاوت‌گذاری و انسجام، نقشی اساسی در شکل‌دهی سیاست خارجی دارد. در این الگوی مفهومی، بر نقش فرهنگ در سیاست خارجی و دیپلماسی فرهنگی تمرکز می‌شود (Tomlinson, 1999: 18). بر این اساس دیپلماسی فرهنگی عبارت است از معماری یک بزرگراه دوطرفه به منظور ایجاد کانالهایی برای معرفی تصویر واقعی و ارزشهای یک ملت و در عین حال، تلاش برای دریافت درست تصاویر واقعی از سایر ملتها و فهم ارزشهای آنها (Malone, 1988: 12) سرانجام، در تعریف میلتن کامینگز، دیپلماسی فرهنگی عبارت است از مبادله ایده‌ها، اطلاعات، هنر، نحوه زندگی، نظام ارزشی، سنتها و اعتقادات به منظور دستیابی به مفاهیم مشترک و تقویت تفاهم متقابل میان ملت‌ها و کشورها، Cummings (2003: 1).

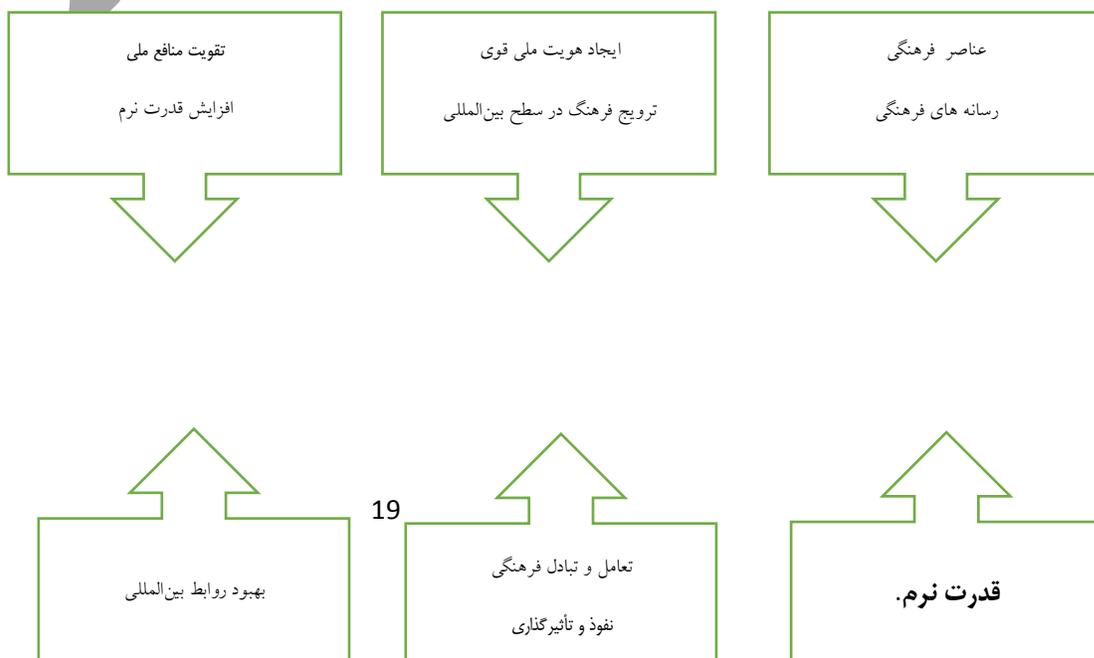
اهداف و مبانی دیپلماسی فرهنگی عبارتند از: کسب وجهه بین‌المللی در میان اقوام و ملتها و اثرگذاری بر رفتار آنها، ایجاد نهادهای علمی، فرهنگی جدید به منظور برقراری روابط پایدارتر در بین جوامع مختلف، فهم دقیق اصول موجود در فرهنگ سایر ملتها و کنکاش در ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی دیگر جوامع با هدف ارتقاء درک متقابل میان ملتها، شناخت سیاستهای فرهنگی کشور مبدأ، شناخت سیاست‌های فرهنگی کشور مقصد و شناخت فرهنگ به عنوان قدرت نرم (حقیقی، ۱۳۸۶: ۷۶-۷۷). استفاده از فرهنگ و بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی در دیپلماسی در مقایسه با سایر ابزارها و اهرمهای رایج در

روابط بین‌المللی دارای مزایای بسیاری می‌باشد: اول: مواجهه شدن با مقاومت کمتر در جوامع و کشورهای مقصد از کلیدی‌ترین مزایای دیپلماسی فرهنگی محسوب می‌شود. چرا که فرهنگ و ابزارهای فرهنگی در بسیاری از موارد ضمیر ناخودآگاه مخاطبان خود را هدف قرار می‌دهد و با ظرافت و لطافت غیر مشهودی بر لایه‌های عمیق اذهان ایشان تاثیر می‌گذارد، دوم: عاری بودن دیپلماسی فرهنگی از لحنی خصمانه و آمرانه در کنار جذابیت‌های بیشتر و نامحسوس بودن اعمال آن و در نتیجه هدف قرار دادن روح و ذهن مخاطبان خود از دیگر مزایای آن می‌باشد. سوم: در دیپلماسی فرهنگی فرصت بهتری برای حضور جدی‌تر و مجال بیشتری برای ایفای نقش موثرتر توسط بازیگران غیررسمی، نهادهای مدنی و اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی مهیا می‌شود و این خود بر گستره حوزه مانور و دامنه تاثیرگذاری دیپلماسی فرهنگی در مقایسه با دیپلماسی کلاسیک سنتی می‌افزاید. چهارم: دیپلماسی فرهنگی بیشتر به دنبال کشف، شهود، تعریف و ترویج ارزشها و منافع مشترک و جهانشمول و سپس تامین منافع ملی در چهارچوب ارزشها و منافع مشترک است. پنجم: دیپلماسی فرهنگی میتواند به منزله فتح بابی برای مفاهیم بیشتر و بهتر میان کشورها به کار رود و به مرور زمان منجر به پایه‌ریزی روابط عمیق و پایدار فرهنگی میان کشورها شود و این تعمیق حتی می‌تواند به حوزه سیاسی و امنیتی تسری یابد. ششم: دیپلماسی فرهنگی می‌تواند، انعطاف‌پذیرتر و حتی فرصت‌طلبانه‌تر از دیپلماسی کلاسیک و سنتی در بسیاری از حوزه‌ها طراحی و اجراء شود (حسن‌خانی، ۱۳۸۴: ۱۳۸-۱۳۹). مؤلفه‌های فرهنگ در دیپلماسی فرهنگی را می‌توان به صورت زیر تقسیم‌بندی کرد:

شکل 2- مولفه های فرهنگ در دیپلماسی فرهنگی

بر این اساس این ها مؤلفه‌های مهم فرهنگ در دیپلماسی فرهنگی در جهت جذب افکار و اذهان بین‌المللی و ایجاد قدرت نرم به شمار می‌رود. آنچه‌ا که نای معتقد است هنگامی که فرهنگ یک کشور ارزش‌های جهانی را شامل بشود و بنیاد سیاست‌های آن را علایق و ارزش‌های مشترک جهانی تشکیل بدهند احتمال آن که نتایج مطلوب حاصل شود افزایش پیدا می‌کند (نای، ۱۳۸۹:۵).

شکل 3- الگو دیپلماسی فرهنگی

۴-۱-۲. بررسی ابعاد الگوی مفهومی دیپلماسی فرهنگی

دستگاه سیاست خارجی هر کشور در تلاش است تا ارزشها و هنجارهای داخلی خود را که سازنده هویت جامعه خویش است به هنجارها و ارزشهای جهانی تبدیل نموده و به این صورت در فرهنگ جهانی سهم کند و به دلیل نمود ارزشهای فرهنگی داخلی در فرهنگ جهانی، سهل‌تر و کم‌هزینه‌تر می‌تواند منافع خود را تعقیب کند، زیرا منافع ملی یک کشور نیز بر مبنای ارزشهای فرهنگی استوار است (امینی و انعامی، ۱۳۹۱: ۳۹۸). والتر جان رایموند «منافع ملی را آن ارزشهای اصلی و حیاتی می‌داند که یک دولت-ملت آنها را

گرامی می‌دارد و می‌کوشد از آنها به هر قیمتی حمایت کند (Raymond, 1992: 324). «دیپلماسی فرهنگی به‌عنوان شکلی از قدرت نرم می‌تواند در همین راستا مورد توجه قرار گیرد. دیپلماسی فرهنگی زمینه مبادلات فرهنگی را فراهم می‌آورد و این مبادلات به‌نوبه خود از یک سو به تقویت مشترکات می‌پردازد و از سوی دیگر در جایی که تفاوت وجود دارد، زمینه درک انگیزه‌ها را فراهم می‌کند. جوزف نای بر این اساس که توانایی تغییر آنچه دیگران می‌خواهند، بر جاذبه‌های فرهنگی یا ارزشی و یا قابلیت نفوذ و تغییر در چیدمان اولویت‌های سیاسی متکی است و روش‌شناسی انجام این عمل، نه صدور دستور، تهدید و اجبار، تشویق و تنبیه اقتصادی، بلکه تنظیم اولویت، جاذبه خاص و متقاعدسازی (روشهای نرم) می‌باشد (نای، ۱۳۸۷: ۴۶). نای و شوارتز تأکید می‌کنند که اصلی‌ترین عنصر قدرت نرم یک کشور در دنیای کنونی عنصر فرهنگی آن است.

فرآیند دیپلماسی فرهنگی

ایجاد هویت ملی قوی: با تأکید بر عناصر فرهنگی ملی

ترویج فرهنگ در سطح بین‌المللی: استفاده از رسانه‌ها و هنر

تعامل و تبادل فرهنگی: تقویت مشترکات و درک تفاوت‌ها

نفوذ و تأثیرگذاری: ایجاد تغییر در اولویت‌های سیاسی دیگر کشورها

نتایج مورد انتظار

تقویت منافع ملی: از طریق جلب توجه و همکاری بین‌المللی

افزایش قدرت نرم: با تقویت جذابیت فرهنگی

۵. تجزیه تحلیل پژوهش

۱-۵. بایسته‌های فرهنگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در اسناد بالادستی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران دربرگیرنده تلاش برای برقراری و سپس افزایش، ارتقا و گسترش تعاملات، مبادلات و ارتباطات فرهنگی میان ملت ایران و دیگر ملت‌ها به‌منظور طراحی، تدوین و اجرای موافقت‌نامه‌ها و دستیابی به تفاهم فرهنگی مبتنی بر ارزش‌ها و فهم مشترک است (Ninkovich, 1993: ۳). علاوه بر این، در تعریفی دیگر، تلاش و اقدامات از پیش طراحی شده و سازمان‌یافته جمهوری اسلامی برای تأثیرگذاری بر برداشت‌ها، ادراکات، افکار، انگاره‌ها، ایده‌آل‌ها، ارزش‌ها، ایستارها و باورهای ملت‌ها و کشورهای دیگر از طریق تبیین و ترویج فرهنگ و تمدن ایران و انقلاب اسلامی و شناخت

و درک واقعی از فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر به منظور تأمین و توسعه منافع ملی را دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی تعریف کرده‌اند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۰۵).

مطابق با این تعاریف، دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران برآیند اندیشه‌ها، خواسته‌ها، آرمانها و اهداف برگرفته از هنجارها و اندیشه‌های درون جامعه است که بازتاب نظری آن در اسناد بالادستی و انعکاس آن در چارچوب اجرای سیاست‌های فرهنگی در روابط بین‌الملل و خارج از کشور نمایان است. خط‌مشی کلی سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، در قانون اساسی و سند چشم‌انداز، سخنان و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) متجلی شده است.

شکل ۴- اسناد بالادستی دیپلماسی سیاست فرهنگی

۲-۵. فرصت های پیش روی دستگاه دیپلماسی فرهنگی ایران

۵-۲-۱. ایجاد همبستگی فرهنگی بر اساس مشترکات فرهنگی -تاریخی و همجواری

جغرافیایی

آنچه که همیشه برای جوامع می‌تواند به‌عنوان نگرانی اصلی به شمار آید، مسئله حفظ تشابه‌ها و مرزهای تعیین‌کننده روابط ایشان است. این نگرانی موجب شده تا هویت‌های متکثر در تلاش برای حفظ موجودیت خود به تقویت همبستگی درون خویش اقدام نمایند. با این توضیح، همبستگی لازمه حفظ و تداوم هویت‌هاست. هویت فرهنگی نتیجه تعامل چهار مؤلفه اصلی زبان، دین، حافظه فرهنگی و سرمایه فرهنگی است. هر یک از این چهار عنصر اساسی دارای مؤلفه‌هایی هستند که در کنار یکدیگر اجتماع فرهنگی مشترک را به وجود می‌آورند. حافظه فرهنگی روایت‌ها و سنت‌های مشترکی را خلق می‌کند تا از این طریق اجتماعی به هم پیوسته فراهم شود. دین نیز به‌واسطه نظام معرفتی قاعده‌مند خود و در قالب مناسک و رفتارهای دینی نمادهایی را می‌آفریند که هویت فرهنگی را به وجود می‌آورند. زبان نیز به‌واسطه ایجاد جهان‌زبانی فضایی را برای تفاهم و ایجاد هویت مشترک میسر می‌کند؛ و دست‌آخر سرمایه فرهنگی، زمینه اشتراک در میدان اجتماعی را فراهم می‌سازد. از این‌رو، می‌توان فصل‌میز هویت فرهنگی از هویت اجتماعی را معناسازی‌هایی دانست که ویژگی‌های فرهنگی و نه فعالیت‌های اجتماعی را برای افراد و گروه‌ها صورت می‌دهند. این خصیصه‌های فرهنگی به افراد کمک می‌کنند تا به درک مشترکی از خویش‌ن دست یابند و آن را مبنای هویت فرهنگی واحد قرار دهند (اسماعیلی، ۱۳۸۸: ۷).

هویت فرهنگی مشترک که ناشی از سرمایه فرهنگی، حافظه فرهنگی مشترک و زبان و دین قلمداد شد، موجب می‌شود در زمینه مفاهیم ارزشی و هنجارهای حاکم بر روابط

میان افراد و جهانبینی آنها نوعی وحدت و یکسانی به دست آید که می‌توان از آن به همبستگی فرهنگی تعبیر نمود. آگاهی از هویت مشترک همبستگی را ایجاد می‌کند. در نتیجه همبستگی فرهنگی یا وحدت نمادین «بین کنش‌گران بر پایه وفاق حول نمادهای توصیفی و هستی‌شناختی، ارزشهای مشترک یا وفاق حول نمادهای مربوط به ایجاد نظم رفتاری در جامعه» به وجود می‌آید (افروغ، ۱۳۷۸: ۱۴۱). از جمله هویت‌های مورد توجه، هویت‌های جمعی اسلامی هستند. هویت‌های جمعی اسلامی دارای کثرت و تنوعاند و می‌توان گروهها، نژادها، قومیت‌ها و ملیت‌های مختلف و متکثری را در این میان شاهد بود. پیشنهاد اسلام برای برونرفت از اختلافات میان جوامع مسلمان - که این اختلاف نیز زائیده کثرت و تنوع این جوامع است - ایجاد همبستگی فرهنگی میان جوامع اسلامی است که در قالب مفهوم امت متبلور می‌شود. این مفهوم که علاوه بر دین اسلام در ادیان الهی دیگر نیز قابل مشاهده است بر همبستگی میان این جمع‌های متنوع بر اساس مؤلفه‌های مشترک تأکید می‌کند. همبستگی اساس حفظ موجودیت و هویت جوامع اسلامی است بدون وجود آن می‌توان زوال امت اسلامی را پیش‌بینی نمود (اسماعیلی، ۱۳۸۸: ۸).

۲-۲-۵. مبانی اسلامی و باورهای دینی

از آنجا که شمار فراوانی از کشورهای عربی و شهروندان آنها پیروان اسلام بوده‌اند و زمینه‌های مشترکی در باورها، مناسک و آداب دینی خود دارند، ارزشها و اصول اسلامی آنها، با چشم‌پوشی از تفاوت‌های مذهبی و فرقه‌ای که در مقایسه با مبانی و اصول دینی حاشیه‌ای و جانبی محسوب می‌شوند، زمینه مساعدی را برای ارتباط فرهنگی فراهم می‌آورد. این مشارکت گسترده همه اقشار در انجام دادن مناسک و برگزاری مراسمها و

مناسبت‌های دینی تجسم می‌یابد که دوران گذشته و حال حاضر در ایران و کشورهای اسلامی شاهد آن بوده‌اند. در عرصه اشتراک دینی، با توجه به پیشینه پذیرش و گسترش اسلام در جامعه ایران، همواره با وجود تنوع و تعدد فرقه‌های مذهبی، اصول و مبانی مشترک دین اسلام بین جامعه ایرانی و عربی خود فراهم‌سازنده تعامل فرهنگی میان آن دو است. عنصر سامانبخش دین در همپوشانی فرهنگی نقش پراهمیتی در فراهم کردن فضای عمومی برای این همپوشانی فرهنگی میان عربها و فارسها دارد که پس از پیدایش اسلام مورد توجه قرار گرفته و تحقق یافته است؛ حتی برخی بر این باورند که پیش از فتح ایران به دست سپاهیان مسلمان عرب بسیاری از گروههای ایرانی مسلمان شدند و همین امر نقش بسزایی در سرعت بخشیدن به فتح ایران و پیشرفت سپاه مسلمانان در منطقه قزوین و خراسان داشته است (یلوح، ۲۰۱۴: ۸۳).

امروزه نیز اشتراکات دینی مسلمانان که در انجام دادن مناسک و برگزاری مراسم‌های مذهبی همچون حج و عمره و جشن‌های اسلامی همچون عید قربان و عید فطر و سفرهای زیارتی به شهرهای مقدس و موارد بسیار دیگر تجلی می‌یابد، ما را در عرصه مهم و ماندگار دیگری با جامعه عربی مسلمانان مشترک می‌کند.

۵-۲-۳. زبان دینی مشترک

یکی از ملتهایی که در تمام دوره‌های اسلامی به تقویت و نشر و ترویج ادبیات عربی و همچنین وارد کردن علوم و آداب در زبان عربی پرداختند، ایرانیان بودند (محمدی، ۱۳۷۴: ۳۲-۳۳). اگر زبان عربی برجسته‌ترین مظهر آمیزش و پیوند تمدنی میان اعراب و ایرانیان در نظر گرفته شود، تأثیر زبان فارسی بر عربی قابل درک است و این تأثیر تنها به پس از اسلام

محدود نمی‌شود زیرا روابط زبان فارسی و عربی به پیش از اسلام باز می‌گردد و بهترین دلیل این مدعا واژگان فارسی است که در شعر جاهلی و قرآن کریم مشاهده می‌شود (آذرنوش، ۱۳۷۴: ۱۲۲-۱۴۵).

خدمات ایرانیان به زبان عربی بیش از خود اعراب به این زبان بوده است. ایرانیان به حکم انگیزه مقدس دینی به خدمت زبان عربی همت گماشتند. آنها نیز مانند همه مسلمانان پاکنهاد دیگر، زبان عربی را زبان قوم عرب نمی‌دانستند بلکه آن را زبان قرآن می‌دانستند، لذا بدون هیچ‌گونه تعصب و با شور و نشاط و علاقه فوق‌العاده‌ای به فراگیری، ضبط و تدوین این زبان پرداختند. زبان عربی پس از ورود اسلام به ایران، زبان و ادبیات فارسی را تحت تأثیر قرار داد اما ایرانیان در این داد و ستد تنها یک گیرنده محض نبودند بلکه با مطالعه عمیق در زبان و ادبیات عربی، خدمات شایانی به این زبان کردند، خدماتی که خود اعراب به اهمیت آن اعتراف می‌کنند (محمدی، ۱۳۸۴: ۶۷-۹۰؛ مطهری، ۱۳۵۹: ۲۶۸-۲۷۶) نکته قابل توجه در سیر روابط ایرانیان و اعراب، در دوران اسلامی است؛ زیرا بسیاری از آثار علمی، ادبی و پزشکی ایرانیان به زبان عربی ترجمه شد و در این فرآیند ایرانیان به غنای زبان عربی و تشکل ساختار آن توجه نشان دادند. در عرصه زبانی هم وجود واژگان مشترک فراوان، چه با اشتراک معنایی در دو زبان و چه با تفاوت معنایی، بین زبان عربی و فارسی بیش از هر زبان دیگری نزدیکی ایجاد کرده است (همان: ۱۵۴) البته در زمینه تأثیر زبان فارسی در زبان عربی، بی‌تردید همه اقوام کشورهای قلمرو جهان اسلام قرار گرفته‌اند، از جمله ایران، بر زبان، فرهنگ، ادبیات و سیاست عربها تأثیر داشته‌اند و تلاشهای مشترک مردمانشان در تولد تمدن اسلامی سهم بوده است (آذرشب، ۱۴۳۵: ۲۶).

۵-۲-۴. موقعیت ژئوپلیتیک و هم‌جواری

مجاورت و همسایگی ایران با کشورهای عرب جنوب خلیج فارس به‌عنوان فرصتی مناسب برای اعمال دیپلماسی عمومی و فرهنگی ایران به شمار می‌رود. نزدیکی به کشورهای عضو شورای همکاری به چند طریق فرصتی مناسب را پیش روی ایران قرار می‌دهد: ده‌اولاً بر اساس منطق تسری و پخش افقی امکان تأثیرگذاری بیشتر برای فرهنگ ایرانی و انقلاب اسلامی در این کشورها وجود دارد؛ دوم مبادلات و مراودات فرهنگی بین طرفین تسریع و تسهیل می‌شود و به تبع آن هزینه‌ها کاهش می‌یابد؛ سوم در اثر نزدیکی جغرافیایی، مسائل و مشکلات فرهنگی نسبتاً مشابه بروز می‌کند که زمینه همکاری طرفین در حل و فصل آنها را به وجود می‌آورد؛ چهارم، نوعی وابستگی متقابل فرهنگی بین طرفین شکل می‌گیرد که آنان را به مقابله مشترک با تهدیدات فرهنگی فرامنطقه‌ای وامی‌دارد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۱۳).

۵-۲-۵. میراث فرهنگی مشترک

پیشینه برجسته عربها و ملت ایران و آنچه این گذشته ریشه‌دار از آثار باستانی در طول قرن‌ها به جای گذاشته است نمایانگر هویت ملی و ویژگی‌های مردمی است که موجب سرافرازی و افتخارورزی هر جامعه‌ای به گذشته خود می‌شود. بی‌گمان میراث اسلامی دستاورد تلاشهای مشترکی است که طی قرن‌ها به کار بسته شده است، اما آشنایی با میراث کهن و مطالعه و بررسی آن در استوارسازی روابط فرهنگی دوجانبه تأثیر دارد و این زمینه در ایران و کشورهای عربی به فراوانی یافت می‌شود (فکری، ۱۳۹۵: ۷۳-۸۸) این نمادهای میراث فرهنگی تجسم‌یافته در آثار باستانی به جای مانده از دوران گذشته تمدن ایرانی اسلامی که

نمایانگر نقش و سهم ایرانیان در پدید آمدن کاخ بلند تمدن اسلامی بوده است، می‌تواند پل برقراری ارتباط، شناخت و آگاهی شهروندان عرب امروز با پیشینه این پیوند باشد. مساجد، تکیه‌ها، خانقاهها، زیارتگاهها و کاروانسراهای قافله‌های زیارتی هرچند از جنس مادی و فیزیکی عناصر فرهنگی‌اند، اما آشنایی با آنها می‌تواند نقش مهمی در عرصه تبادل فرهنگی ایفا کند (عقل‌مند، ۱۳۹۵).

۵-۲-۶ بهره‌گیری طرفین از اشتراکات فرهنگی

دو بخش تمدن اسلامی شامل مواردی از این دست است: تولید و توسعه بخشی از تمدنها و اماکن مقدس مانند حضور بیت‌المقدس قبله‌گاه نخست و کعبه قبله‌گاه دوم مسلمانان؛ رشد معارف علمی، هنری و ادبی جهان همچنین منابع عظیم انسانی؛ و شکل‌گیری کانون عمده ارتباطات تجاری بین عالم شرق و غرب در منطقه خاورمیانه، مانند جاده ابریشم که سبب شده است این منطقه در حکم «بخش مرکزی ناحیه فرهنگی جهان اسلام عمل کند (همان: ۱۴۵) اما متأسفانه تاکنون به ظرفیت‌های فرهنگی این منطقه در روابط بین‌الملل اهمیت درخوری داده نشده است. همانندی‌های فرهنگی مهم‌ترین عامل تحکیم و علقه میان تمدن ایران و تمدن عربی اسلامی محسوب می‌شود. علت این امر به همانندی‌های تمدنی، حوادث تاریخی یکسان، زبان مشترک عربی در برهه‌ای از تاریخ و دین مشترک اسلام برمی‌گردد. البته با همه قرابت‌ها و اشتراکات فرهنگی، شناخت فرهنگی درخوری میان تمدن ایرانی و عربی اسلامی نیست و ادراک آنها با توجه به بحرانهای منطقه درخور توجه است. برای مثال در عرصه تأثیرپذیری و تأثیرگذاری آیین‌ها، رسوم و اشتراکات زبانی می‌توان گفت جمع کثیری از ایرانیان در جنوب و جنوب غرب کشور با فرهنگ و آداب و رسوم

عربی خاص منطقه و به گویشی ویژه در زبان عربی سخن می‌گویند و همچنین جمعیتی از اعراب کشورهای کویت، بحرین، امارات متحده عربی و عراق با فرهنگ و آداب و رسوم ایرانی زندگی می‌کنند و بعضاً به زبان پارسی سخن می‌گویند (نبهانی‌زاده، ۱۳۹۳: ۲).

۶. راهبرد دستگاه دیپلماسی فرهنگی ایران در کشورهای عربی غرب آسیا

۶-۱. راهبردهای قوت - فرصت (S-O)

در تحلیل سوات، راهبرد قوت- فرصت، بهترین وضعیت مطلوب است. در این راهبرد ضمن آنکه از توانایی‌ها و نقاط قوت قابل اتکایی به‌رمند است، در محیط تعاملی و زمینه‌ای خود نیز با فرصت‌های ارزشمندی برخوردار است. این دسته از راهبردها چگونگی به‌کارگیری توان موجود سیستم در جهت بهره‌برداری حداکثری از فرصت‌های موجود محیطی را ارائه می‌کند. در این استراتژی سیستم سعی می‌کند تا با استفاده از نقاط قوت داخلی و فرصت‌های بین‌المللی مزیت‌هایی را برای خود ایجاد کند. سیاستگذاران سیاست خارجی عموماً علاقه دارند که در موقعیتی قرار گیرند که بتوانند با استفاده از نقاط قوت خود از رویدادها و روندهای جاری منطقه‌ای و بین‌المللی حداکثر استفاده را ببرند.

بر اساس تحلیل سوات می توان نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت ها و تهدیدات پیش روی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در کشورهای عرب غرب آسیا را به صورت جدول ذیل بیان نمود:

نقاط ضعف	نقاط قوت
<p>- فقدان برنامه ریزی و تدبیر برای عملیاتی کردن دیپلماسی فرهنگی در کشورهای عربی غرب آسیا</p>	<p>- تاریخ، فرهنگ و تمدن غنی ایران - دستاوردهای ادبی و هنری برجسته - توان رسانه‌ای و رشد صنعت فیلم‌سازی</p>
تهدیدها	فرصت‌ها
<p>افزایش تنش و بی اعتمادی - احیای ایدئولوژی ناسیونالیسم عربی و پان عربیسم و همچنین سلفی گری افراطی و وهابیت پروژه ایران هراسی</p>	<p>همجواری جغرافیایی حضور شیعیان در کشورهای عرب غرب آسیا اشتراکات فرهنگی و تاریخی با کشورهای عرب غرب آسیا</p>

عربستان به دلیل سیاست تحکیم و تثبیت رهبری جهان عرب، داعیه ام‌القرائی جهان اسلام و اهتمام به حفظ و انتشار تفکر وهابیت را دارد. عربستان اکنون بواسطه مکان اولیه ظهور اسلام و نیز وجود حرمین شریفین به مهمترین قطب جهان اسلام تبدیل گردیده و بواسطه این جایگاه کشوری تاثیرگذار، مهم و تعیین کننده در تحولات منطقه‌ای است. در حقیقت عربستان همواره در تلاش بوده است تا با استفاده از ظرفیت های مختلف خود در جهان اسلام و دنیای عرب در سطح منطقه و نیز در سطح بین المللی نقش تاثیرگذار خود را ایفا

کند و علاوه بر این سعی دارد با کمک مالی وسیع به کشورها و جنبش‌های اسلامی به توسعه نفوذ خود پردازد (Blumi, ۲۰۱۱: ۶۵).

بنابراین گفت‌وگو و ارتقای سطح مناسبات فرهنگی میان ایران و عربستان در جایگاه کشور قدرتمند و رهبر جهان عرب ضروری می‌نماید این مهم از یکسو با تکیه بر نقطه قوت قدرت رسانه‌ای ایران و از سوی دیگر با تکیه بر فرصت فرهنگ دینی مشترک صورت می‌گیرد. به این ترتیب می‌بایست با تکیه بر قوت رسانه‌ای و رشد صنعت فیلمسازی و با استفاده از فرصت تشابهات فرهنگ اسلامی، بر چالش‌های ایدئولوژیکی و ژئوپلیتیکی با عربستان فائق بیاییم و از این طریق مسیر واگرایانه دو قدرت برتر اسلامی را به همگرایی مبتنی بر روابط فرهنگی تبدیل سازیم. در این خصوص باید گفت، سینمای ایران اشتراکات فراوانی با کشورهای همسایه و منطقه به خصوص عربستان دارد، سینمایی اسلامی یا سینمایی برپایه معنویت و فطرت، و این وجهه مشترک میان مردم مسلمان منطقه خود فرصتی برای بهره‌برداری گسترده در راستای رونق دیپلماسی فرهنگی کشورمان در منطقه و البته عربستان است.

مدیر مرکز مطالعات استراتژیک اسفر در راستای استفاده از این فرصت می‌گوید: این تنها جشنواره دریای سرخ نیست که در فضای هنری منطقه جنوب خلیج فارس وجود دارد جشنواره شورای همکاری کشورهای خلیج فارس نیز در این زمینه می‌تواند فعالیت داشته باشد، این جشنواره میان کشورهای حوزه خلیج فارس می‌چرخد و البته عربستان در این زمینه بیشتر فعالیت دارد، بنابراین همکاری و حضور ایران در جشنواره‌های عربستان و به‌عکس یکی از بهترین اتفاقاتی است که می‌تواند به بهبود روابط میان دو کشور کمک کند.

هنرمندان، خوانندگان، بازیگران و هنرمندان صنایع دستی و... همگی می‌توانند در این زمینه‌ها فعالیت داشته باشند. مجموعه این روابط می‌تواند به وحدت مسلمانان و نزدیکی روابط میان ایران و عربستان کمک کند و روابط میان دو کشور و مردم دو کرانه خلیج فارس را به هم نزدیک کند؛ ایرانیان را با فرهنگ و تمدن عرب و عرب‌ها را با فرهنگ و تمدن ایران آشنا کند (محمدباقر صنیعی منش، استراتژی تعامل سینمای ایران با جهان | جشنواره‌ها و سریال‌های دینی؛ فرصتی برای روابط فرهنگی ایران و عربستان، ۶ اردیبهشت ۱۴۰۲، www.tasnimnews.com). بنابراین روابط فرهنگی میان ایران و عربستان می‌تواند در زمینه‌های جدید و بکری شکل بگیرد که منجر به اتفاقات بزرگ و تازه‌ای در زمینه‌های هنری و فرهنگی و حتی تمدنی شود. بدون شک این روابط می‌تواند مشترکات دینی و فرهنگی میان ما و آنها را تقویت کند و در نتیجه به وحدت و ارتباطات بیشتر میان مسلمانان دو کشور بینجامد.

۷. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تکیه بر الگوی تحلیلی سوات، به بررسی فرایند دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی در میان کشورهای عرب غرب آسیا پرداخته است. بدین منظور ابتدا چالش‌ها و فرصت‌ها و سپس نقاط قوت بررسی گردید تا بدین طریق بتواند با تکیه بر نقاط قوت و فرصت بهترین راهبرد را ارائه دهد. مطالعه منابع و متون نشان داد که جمهوری اسلامی دستگاه دیپلماسی فرهنگی خود را متناسب با ارزش‌های اسلامی - شیعی و آرمان‌های

انقلاب اسلامی سامان بخشیده است. از سوی دیگر، جوامع عرب قرار دارند که با توجه به دو مولفه مذهب و قومیت، در سطح کلان هویت می‌یابند.

بنابراین کشورهای چند پارچه عربی زیر عنوان کلی هویت قومی - دینی عرب - سنی درآمده است. در این میان برخی از تحلیل‌گران همانند خدوری تعریف عربگرایی را بر پایه مسائل مرتبط با ایران و ایرانی می‌داند. لیکن از سوی دیگر، اشتراک دینی اسلامی، با توجه به پیشینه پذیرش و گسترش اسلام در جامعه ایران، همواره با وجود تنوع و تعدد فرقه‌های مذهبی، اصول و مبانی مشترک دین اسلام بین جامعه ایرانی و عربی خود فراهم‌سازنده تعامل فرهنگی میان آن دو است. اشتراک دینی به عنوان فرصت پیش روی دستگاه دیپلماسی فرهنگی ایران به همراه تکیه بر نقطه قوت توان رسانه‌ای ایران، می‌تواند راهگشای تدوین راهبرد استراتژیک باشد. در تحلیل سوات، راهبرد قوت - فرصت، بهترین وضعیت مطلوب است. در این راهبرد ضمن آنکه از توانایی‌ها و نقاط قوت قابل اتکایی به‌رمند است، در محیط تعاملی و زمینه‌ای خود نیز از فرصت‌های ارزشمندی برخوردار است. بنابراین می‌بایست با تکیه بر قوت رسانه‌ای و رشد صنعت فیلمسازی و با استفاده از فرصت تشابهات فرهنگ اسلامی، بر چالش‌های دینی - قومی - ژئوپولیتیک با جهان عرب فائق بیاییم و از این طریق مسیر واگرایانه دو قدرت برتر اسلامی را به همگرایی مبتنی بر روابط فرهنگی تبدیل سازیم. لیکن این روابط، با توجه به اینکه عربستان در جایگاه کشور قدرتمند و رهبر جهان عرب است، بهتر است که با این کشور صورت بگیرد. در این خصوص باید گفت، سینمای ایران اشتراکات فراوانی با کشورهای همسایه و منطقه به‌خصوص عربستان دارد، سینمایی اسلامی یا سینمایی برپایه معنویت و فطرت، و این

وجهه مشترک میان مردم مسلمان منطقه خود فرصتی برای بهره‌برداری گسترده در راستای رونق دیپلماسی فرهنگی کشورمان در منطقه و البته عربستان است.

منابع و ماخذ

اژدری، لیلا و فرهنگی، علی‌اکبر و صالحی امیری، سیدرضا و سلطانی‌فر، محمد. (۱۳۹۶). مدل دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات، ۱۸(۳۸)، ۶۷-۱۰۲. doi: 10.22083/jccs.2017.82143.2128

ای فولر، گراهام و فرانکه، رندرحیم (۱۳۸۴). شیعیان عرب، مسلمانان فراموش شده. ترجمه خدیجه تبریزی. قم. موسسه شیعه شناسی

اسماعیلی، هادی (۱۳۸۸). همبستگی فرهنگی، هویت و امت اسلامی. فصلنامه دین و ارتباطات. سال شانزدهم. شماره اول و دوم (پیاپی ۳۵ و ۳۶). بهار-تابستان و پاییز-زمستان. صفحات ۵-۲۷

افروغ، عماد (۱۳۷۸). خرده فرهنگ‌ها، مشارکت و وفاق اجتماعی، در وفاق اجتماعی و فرهنگ عمومی. تهران. سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برزگر، ابراهیم (۱۳۸۸). روان‌شناسی سیاسی. چاپ اول. تهران. انتشارات سمت

بصیری، محمدعلی، قاسمی، مصطفی، و یزدانی، عنایت اله. (۱۳۹۴). بررسی جریان های فرهنگی - مذهبی در سودان با تاکید بر آسیب شناسی دیپلماسی فرهنگی ایران در این کشور. مطالعات میان فرهنگی، ۱۰(۲۷)، ۷۷-۱۱۳. SID. <https://sid.ir/paper/496263/fa>

جمشیدی، محمدحسین، سلطانی نژاد، احمد، و بیات، جلیل. (۱۳۹۵). نقش ارتباطات میان فرهنگی در تصمیم کشورها به تنش زدایی. پژوهش های روابط بین الملل، ۱(۲۲)، ۳۵-۵۷. SID. <https://sid.ir/paper/507923/fa>

جهان‌بین، فرزاد و پرتو، فتح‌اله (۱۳۹۱). راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال جنبش بیداری اسلامی اخیر. پژوهشنامه انقلاب اسلامی. دوره اول. شماره ۳. صفحات ۱۱۷-۱۴۳

حقیقی، رضا ۳۸۶۱؛ فرهنگ و دیپلماسی، تهران، نشر المهدی

حسن‌خانی، محمد، ۱۳۸۴، دیپلماسی فرهنگی و جایگاه آن در سیاست خارجی کشورها، دانش سیاسی، شماره ۴۵

خدوری، مجید (۱۳۶۹). گرایش‌های سیاسی در جهان عرب. ترجمه عبدالرحمن عالم. تهران. دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه

درویشی، فرهاد، و حاجی هاشمی، مرضیه. (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی عملکرد دیپلماسی فرهنگی ایران و عربستان در خاورمیانه ۲۰۱۵-۲۰۰۱. مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۵(۴) (پیاپی ۲۰)، ۶۵-۴۳. SID. <https://sid.ir/paper/514508/fa>

دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۳). دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. چاپ اول. تهران. نشر علمی و فرهنگی کتیبه.

صالحی‌امیری، سیدرضا و محمدی، سعید (۱۳۸۹). دیپلماسی فرهنگی. تهران. انتشارات ققنوس

صالحی‌نجف‌آبادی، عباس و خسروی، بهنام و صانعی، راضیه (۱۳۹۴). بررسی دلایل هژمونیک شدن گفتمان ایران‌هراسی و شیعه‌هراسی براساس نظریه لاکلائو و موفه. پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام. سال پنجم. شماره ۲. تابستان ۱۳۹۴

علی‌پور وحید، حسن (۱۳۹۷). هویت فکری، فرهنگی و اجتماعی جهان معاصر عرب. فصلنامه زبان و فرهنگ ملل. سال اول. بهار و تابستان ۱۳۹۷

عظیمی، فخرالدین (۱۳۸۰). هویت ایران. چاپ اول. تهران. نشر آگاه

غفاریان، وفا و کیانی، غلامرضا (۱۳۹۲). استراتژی اثربخش. چاپ هفتم. تهران. نشر افرا

فکری، مسعود (۱۳۹۵). روابط فرهنگی ایرانی- عربی؛ عرصه‌های مشترک، ظرفیت‌ها و محورهای آن. فصلنامه مطالعات فرهنگی و بین‌المللی. شماره ۱۲. صفحات ۷۳-۸۸

قزوینی حائری، یاسر (۱۳۹۷). ایران، به مثابه دیگری در هویت ملی عراق. پژوهش‌های علوم تاریخی. سال دهم. شماره ۲. پاییز و زمستان. صفحات ۱۷۱-۱۹۰

کرمی، جهانگیر (۱۳۸۳). سیاست خارجی از منظر تکوین‌گرایی اجتماعی. فصلنامه راهبرد. شماره

کشاوری‌شکری، عباس (۱۳۹۲). فرصت‌ها و چالش‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه. چاپ اول. تهران. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات. دانشگاه امام صادق (ع)

کوهکن، علیرضا و نزاکی، فرخنده (۱۳۹۳). دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی. سیاست جهانی. دوره سوم. شماره سه. صفحات ۲۰۵-۲۳۴

لینکلتر، اندرو (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی تاریخی در روابط بین‌الملل. ترجمه علیرضا طیب. تهران. اداره نشر وزارت امور خارجه

موثقی، سیداحمد. پایگاه الوهابیت. کد خبر ۱۵۴۳۶. قابل مشاهده در www.alwahabiyah.com

مهدی‌زاده، علی و حسینی، فرشته (۱۳۹۶). ریشه‌های ایران‌هراسی از نگاه افکار عمومی جهان عرب. فصلنامه سیاست خارجی. شماره ۳۱. صفحات ۱۵۱-۱۸۲

نای، جوزف (۱۳۸۹). قدرت نرم و رهبری در نظریه تا عمل. ترجمه عسکر قهرمان‌پور. تهران نشر ساغی

نای، جوزف (۱۳۸۷). قدرت نرم، ابزارهای موفقیت در سیاست بین‌الملل. ترجمه سیدفخر روحانی و مهدی ذوالفقاری. تهران. انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

نجفی فیروزجانی، عباس (۱۳۸۸). نگاه اعراب به ایران: گفت‌وگوها و رویکردها. تهران. دانشگاه آزاد اسلامی

نورمحمدی، مرتضی و کاظمی، حجت (۱۳۹۴). جایگاه فرهنگ در تکوین ایران‌هراسی فرهنگی در کشورهای خلیج فارس. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست. سال سوم. شماره ۲. بهار ۱۳۹۴

منابع انگلیسی

- Aarts, P & Van Duijne, J(2009). Saudi Arabia after u.s-iranian deternte: left in the lurch? Middle East Policy. 16(3).67-78
- Citino, Nathan(2002). From Arab Nationalism to OPEC, Bloomington, India University press
- Cummings, Milton C. (2003). Cultural Diplomacy and the US Government: A Survey. Washington DC: Centre for Arts and Culture.
- J, Tomlinson(1999). Globalization and Culture. Cambridge Policy 1999, p18
- Malone, Gifford D. (1988). Political Advocacy and Cultural Communication: Organizing the Nation's Public Diplomacy, US: University Press of America.
- Zuhur, SHarifa(2007). Egypt, security, Political and Islamist challenges
- Knickmeyer, Ellen(2010). "Our man in Sanaa" foreign Policy October